

SEXTIL PUȘCARIU ȘI DIALECTUL DE PE VALEA SUPERIOARĂ A OLTULUI

Micromonografia *Dialectul de pe valea superioară a Oltului* (în germ. *Der Dialekt des oberen Olthales*), publicată în 1898, în numărul 5 al revistei „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig”, p. 158–191, condusă de Gustav Weigand, reprezintă debutul în lingvistică al lui Sextil Pușcariu.

După cum mărturisește însuși marele savant român, cercetările dialectale asupra graiului din zona menționată le-a întreprins la îndemnul lui G. Weigand, pe vremea când tânărul S. Pușcariu de abia împlinise 19 ani, mai exact, în vara lui 1896, după primul an de studenție pe care o începuse în 1895. În călătoria sa de studii Sextil Pușcariu este însoțit de un alt elev al lui G. Weigand, Ernst Bacmeister, care mai făcuse anchete în 27 de localități (punctele 150–177) pentru WLAD, în partea de vest a țării, la nord de Mureș (vezi Weigand 1897, p. 254, 336).

Până la apariția micromonografiei lui S. Pușcariu, G. Weigand cercetase graiurile dacoromânești din Banat (1895), din regiunea Crișurilor și a Mureșului (1896) și de pe Someș și Tisa (1897), publicând totodată monografiile *Der Banater Dialekt* (Weigand 1897), *Körös- und Marosch Dialekte* (Weigand 1897) și *Samosch- und Theiß-Dialekte* (Weigand 1899), aceasta apărând un an mai târziu după studiul lui Pușcariu¹.

Firește, lucrarea lui Pușcariu urmează modelul monografiilor lui G. Weigand, deschizându-se cu o *Introducere* (Einleitung) în care Pușcariu face și o descriere a drumului parcurs (un fel de Reisebericht), continuând cu capitolele: I. *Fonetica* (Lautlehre), care conține răspunsurile la cele 103 cuvinte-tip (Normalwörter), II. *Flexiunea* (Flexion), în care se dau câteva informații privitoare la clasele morfologice: articol, substantiv (la el, Deklination), pronume și verb, III. *Texte* (22 de texte de literatură populară transcrise fonetic, culese din trei localități: Comăna de Jos, Cuciulata și Săvestreni). Lista celor 20 de localități (*Liste der von mir besuchten Ortschaften*) încheie studiul.

¹ S. Pușcariu (1968) scrie: „Când am plecat eu la Lipsca, [Weigand – nota n.] tocmai tipărea în anuar întâile rezultate din părțile vestice ale teritoriului studiat, în care trimeea acum și pe doi elevi ai săi, pe Dr. Byhan și Dr. Bacmeister, pentru anchete. Cu cel de al doilea am cutreierat și eu pe jos în anul următor Țara Oltului ardelean, cunoscând din proprie inițiativă cum trebuie strâns material pentru un atlas lingvistic” (*ibidem*, p. 35). În altă parte a volumului de memorii, S. Pușcariu notează: „Ancheta am făcut-o împreună [cu Ernst Bacmeister – nota n.] bătând în arșița soarelui pe jos șoselele prăfoase din Țara Oltului din Transilvania de miazăzi. În cursul celor trei săptămâni am vorbit însă prea puțin despre deosebirile dialectale găsite și mult despre literatură, artă și felul în care fiecare din noi înțelegeam să ne fericim” (*ibidem*, p. 47).

În *Introducere*, S. Pușcariu ne familiarizează cu spațiul geografic în care va desfășura anchetele și despre care spune că este un șes larg și roditor, mărginit la nord și la apus de râul Olt însuși, iar la sud și la răsărit de Carpați și de ramificațiile acestora.

La data când Pușcariu a făcut anchetele, populația comitatului Făgăraș era constituită aproape în exclusivitate din români, care locuiau în masă compactă în această regiune. Aproximativ un procent din populație era formată din sași care locuiau în Șercaia și în Făgăraș, și o jumătate de procent din unguri (inclusiv evrei), majoritatea dintre ei fiind funcționari. Din punct de vedere religios, românii erau ortodocși sau greco-catolici, dar deosebirea confesională aproape că nu au nicio importanță, în sensul că influența lor asupra limbii și a obiceiurilor este minimă.

Însoțit, așa cum am menționat deja, de E. Bacmeister, anchetele le începe la Cohalm (azi Rupea, în germ. Reps), care constituie și punctul cel mai nordic al văii. Străbat(e) apoi pe jos valea Oltului până la Făgăraș, unde, urmând iarăși obiceiul lui G. Weigand, profită de ocazia de a sta de vorbă (probabil, concomitent) cu țărani din Voila, Sâmbăta de Jos și Dejani, cărora le-a pus întrebările din Chestionar. După aceasta se deplasează spre sud la Mărgineni, apoi, la nord-est de-a lungul Carpaților Meridionali, spre Perșani, punctul cel mai răsăritean al zonei. Cercetează și graiul din Poiana Mărului, localitate ce nu se (mai) află în valea Oltului, ci aproximativ la 30 de km spre sud, în munți. „Dialectul”² acestei așezări românești se deosebește atât de puțin de celelalte, încât el a considerat că îl poate încadra între graiurile din valea Oltului. Din cele de mai sus ar rezulta că S. Pușcariu a făcut ancheta în zigzag.

Înainte de a purcede propriu-zis la cercetarea temei, S. Pușcariu a apelat la sprinjinul preoților și al învățătorilor care, prin ospitalitate, dar și prin efort și faptă (*durch Rat und That*), i-au înlesnit munca. Mulțumiri speciale se simte obligat să aducă în primul rând învățătorului E. Crișan din Șinca Veche, care, prin bogate donații, a mărit biblioteca seminarului din Leipzig. De mare folos i-a fost și confruntarea cu notițele luate, în paralel, de E. Bacmeister.

În anchete a aplicat sistemul de transcriere fonetică al lui G. Weigand, căruia i-a adăugat un nou semn, și anume *ć*, care marchează nuanța intermediară între *t'* și *k*. În privința notării, mai face următoarea precizare: notarea *ie* pentru *e* închis nu reproduce întotdeauna imaginea exactă a rostirii, în multe cazuri aceasta corespunde unui *ɛe*, al cărui prim *e* (*ɛ*) este atât de închis, încât el numai foarte greu poate fi deosebit de *i* (= *i* deschis).

Înainte de a prezenta răspunsurile la cele 103 „Normalwörter”, în capitolul dedicat foneticii, S. Pușcariu face unele observații generale. Astfel, el afirmă că, dintre toate dialectele studiate de G. Weigand până la acea dată (adică cele din Banat, de pe văile Crișurilor și a Mureșului și de pe Someș și Tisa), dialectele de pe valea superioară a Oltului se apropie cel mai mult de limba literară. În principal, deosebirile

² Prin *dialect* Weigand înțelege forma de existență a limbii comune limitată teritorial și deosebită de limba literară sau care se opune limbii literare.

față de aceasta constau în rostirea închisă a lui *e*, în tratamentul labialelor și în păstrarea lui *-u* final șoptit³.

În ce privește primul punct, adică rostirea închisă a lui *e*, aceasta merge atât de departe încât devine *-ie* sau se poate dezvolta în *eĭ*. Pentru primul caz face trimitere la cuvintele-tip („Normalwörter”), iar pentru cazul al doilea menționează cuvintele *ureche*, *vechi(ă)*, *păreche*, pe care le discută sub *cheie*.

Labialele urmate de iot (*j*) se vor transforma în palatalele corespunzătoare cu o asemenea consecvență încât în Veneția (de Jos), în gura unei femei, interjecția *piri-piri*⁴, cu ajutorul căreia se adună puii, ajunge să sune *kiri-kiri*. Totuși, această transformare (adică a labialelor în cuvintele împrumutate recent) nu are loc mai cu seamă în flexiune, la *m* și *v*⁵. Forma *ji* (< *v* + *i*) poate evolua în continuare la *i* simplu sau la *ghi* (*ġi*) „mai intensiv”. Tot la fel, spune S. Pușcariu, *k* și *ġ* pot evolua la palatalele (= dentale) *t'*, *d'*, iar pentru stadiul intermediar în cazul celui dintâi la *ć*. Alături de formele *k*, *ġ*, *n* (< *p*, *b*, *m*) se găsesc și stadiile în care se mai păstrează și labialele: *pk*, *bġ*, *mń*. Ambele forme, specifică S. Pușcariu, pot fi auzite în una și aceeași localitate, chiar și în vorbirea aceleiași persoane, fenomen asupra căruia au atras atenția mai târziu și alți cercetători care s-au ocupat de graiul din Țara Oltului⁶.

În sfârșit, remarcă viitorul mare savant, acțiunea labialelor asupra lui *e* următor nu este consecventă. Astfel, spre exemplu, se spune *măr* (atât pentru pom cât și pentru fruct), dar *merg* și *trimeț* [trimets] (pers. 1 sg.). Dacă explicația *feată* > **făată* > *fată* este corectă, atunci, afirmă S. Pușcariu, forme ca *peană*, *pomeană*, *beat*, *veac*, *feară* (= fiară) se află într-o „flagrantă” opoziție în *masă*, *neastă*, *fată*.

U final nu mai apare în punctele 242, 243 (adică în Cohalm și Cuciulata), iar în 242 și 245 (Comana de Jos și Crihalm) nu se mai constată rotunjirea buzelor, așa încât acest *-u* nu mai este perceptibil pentru ureche și nu mai poate fi notat. Începând însă din punctul 246 (Veneția de Jos), *-u* final este din ce în ce mai perceptibil ca *-u* șoptit, și dispăre din nou, mai ales după lichide. Absolut deloc perceptibil este în Poiana Mărului (punctul 260). Interesant este că *-u* final, chiar și după grup consonantic în frază, începe să dispară. Faptul acesta ne lămurește și în ceea ce privește evoluția: mai întâi *u* plin (sonor), apoi șoptit, și, în sfârșit, fără a mai fi perceptibil.

Graiul de pe valea Oltului superior nu este unitar. Se constată deosebiri de la o localitate la alta și, uneori, chiar în graiul aceluiași informator din aceeași localitate.

³ „Die Unterschiede bestehen hauptsächlich in der auffärend geschossenen Aussprache der *e*-Laut, in der Behandlung der Labialen und in des Bewahrung des auslautenden *u* als geflüsterter Laut” (p. 160).

⁴ Din forma magh. dialectală *piri*, *pirikam*; cf. *pirike* ‘puișor’.

⁵ Un fel de falsă regresie sau, mai exact spus, de ducere la extrem a palatalizării labialelor și în alte condiții decât în cele „normale” în graiul de pe valea Oltului superior, în cazul lui *p* și *m* am întâlnit și în textele publicate de V. V. Haneș (1921), în prepoziția *peste*, în *să scape*. Iată contextele: „Cârjă dă-i *chieste* capū. Zi-i să mă *scapchie*, fine” (p. 80). „Când să făcea zăoa bghine / Tu trăgeai țolu pe *măine*” (p. 90).

⁶ Vezi Dinu 1923; Haneș 1921, p. 47; D. Șandru 2004.

„Sunt numeroase deosebiri de grai, fire și port nu numai de la ținut la ținut, dar chiar și de la sat la sat în Țara Oltului” (Haneș 1921, p. 45).

Deosebiri de grai se înregistrează și pe sexe sau pe generații:

„Bărbații sunt mai umblați, cutreieră sate, orașe și uneori țări – câți dintre «mocanii» aceștia nu străbat verile Bărăganul, Dobrogea și Basarabia! – și de aceea în limba lor se mai amestecă ceva din ce au auzit pe la oraș sau prin alte locuri ce au cutreierat. Femeile, dimpotrivă, sunt mai legate de satul și de casa lor și rămân mai credincioase față de tot ce le-a fost lăsat de înaintașii lor.

La cei tineri, iarăși, graiul pare ceva mai schimbat și aceasta sub înrâurirea învățatului la școală” (*ibidem*, p. 46).

Asemănător se exprimă și Titu Dinu:

„E însă în viața lor [a drăgușenilor – nota n.] o notă ce trebuie ținută în seamă. Sunt oamenii drumului. Altădată treceau dincoace; județul Ialomița a primit mulți drăgușani; din acest motiv unii vorbesc foarte apropiat de țăranii din părțile dunărene” (Dinu 1923, p. 108).

Și D. Șandru remarcă:

„Urmărind problema graiului pe sexe, constatările ce se pot face privesc două categorii de fapte. Până la 20–25 de ani, omogenitatea graiului la bărbați și la femei este mare, pentru că au trăit cam în aceleași condiții și au primit cam aceleași influențe. De la această vârstă în sus, nu se mai poate vorbi de omogenitate pronunțată: graiul bărbaților este mai evoluat spre limba comună, iar cel al femeilor mai conservator. Palatalizarea labialelor, caracteristică graiului din Drăguș, se aude în mod curent la femei, pe când bărbații o evită adesea. Un important număr de neologisme apare mai cu seamă în graiul bărbaților și mult mai puțin în cel al femeilor; sunt chiar multe cuvinte recent intrate în limbă pe care femeile nici nu le cunosc. Aceasta, pentru că bărbații continuă încă, prin armată, prin deplasări mai dese etc., să aibă legături cu limba comună, legături pe care femeile le au mai rar” (Șandru 2004, p. 252).

Dintre fenomenele divergente consemnate de S. Pușcariu menționăm:

1. Rostirea lui *e* accentuat când în silaba următoare avem un alt *e* ca *e* deschis [ɛ] în *pene* (pl. lui *peană*) în punctele 244, 248, 250, 251, 254 (la Crihalm, Mândra, Galați, Făgăraș și Voila). Aria lui *é* deschis din *péne* nu se suprapune peste cea a lui *meșe* (pl. lui *masă*) care, în afara punctelor menționate, se găsește și în punctele 243 (Cuciulata) și 255 (Săvestreni), nici cu a lui *meșe* (pl. lui *măr* ‘fruct’) care a fost notat în Mândra (pct. 248), Galați, Făgăraș și Dejeni (pct. 250, 251, 258). În restul zonei, *é* în această poziție se rostește închis. Rostirea cu timbru închis a lui *e* în această poziție duce până la diftongarea lui *e* la *je*: *piene* (pl. lui *piănă* < *peană*). Un alt fel de diftongare a lui *e* închis o găsim în cuvintele *ureche*, *vechi(ă)* (*veche*) și *păreche*, care apar sub formele *urei̯ke* în punctele 255, 256, 258, 260 (Săvestreni, Marginea, Șinca Veche, Poiana Mărului), alături de *ve̯k(e)* cu *e* închis, respectiv *părei̯ke*, alături de *păre̯ke*. Fenomenul acesta i se pare lui Pușcariu a fi de

natură epentetică⁷, precum și în (*u*)oik, în punctele 242, 243, 245, 247, 250, 251, 253, 255-258, alături de (*y*)ok și roike, alături de rokie (3 silabe).

2. Nici în ce privește situația diftongului *oa*, graiul de pe valea superioară a Oltului nu este unitar. Astfel, diftongul *oa* se rostește *o* (*o* deschis) în punctele 242, 245, 248, 251, 254-259 (Crihalm, Veneția de Jos, Mândra, Făgăraș, Voila, Săvestreni, Șinca Veche, Perșani) în cuvântul *sore*; se păstrează nemodificat (*oa*) [sɔare] în punctele 247, 250, 252 (Grid, Galați, Dejani), devine *ua* [sɔare] în punctul 260 (Poiana Mărului) și se transformă în triftongul *uoa* [suɔare] în 243, 244, 249 (Cuciulata, Crihalm, Șona).

Numeralul *nouă* se pronunță *noūă* în punctele 246, 248, 249, 256 (Părău, Mândra, Șona, Mărgineni), *noūă* [-e] în 242, 243, 245, 250-252, 257 (Cohalm, Cuciulata, Veneția de Jos, Galați, Făgăraș, Dejani), *noo* în 244, 247, 260 (Crihalm, Grid, Poiana Mărului) și *noūă* (cu *o* închis) în 253 (Sâmbăta de Jos) și 259 (Perșani).

3. Deosebiri destul de importante de la o zonă la alta sau chiar de la o localitate la alta învecinate se constată în tratamentul labialelor urmate de iot.

P în *piatră* se palatalizează la *k*: *kátră* [katrɔ] în punctele: 243-246, 248-255, 257-260, iar la pl. *kétri* (-e) în 243, 244, 248-254, 258, 260; *kétrī* în 257, 259, *kétre* în 246; *cătră* [tšatrɔ] cu pl. *cétre* [tšetrɛ] în pct. 247 (Grid).

Stadiul *k* l-a notat și în *kéle*, pl. *kei* (= piele și cheie) în 258, *cočil* în 242, *kitulică* (= pitulice) în 243, *kită* (= pită) în 245, 246, 248-250, 251, 256-259, *ulk* (= vulpi) în 256, *skinare* (-e) în 245, 246, 250, 251, 256, *kertfű* (piet 'pierdut') în 248-251, 254, 256, 259.

Stadiul *p* l-a notat în *lupk* 245, 254-256, *țapk* [tsapk] în 243, *copkil* în 245, 254-256, *pkertfű* în 254, *pkítă* în 244-245, 249, 254-256.

Ambele forme, adică atât *k* cât și *p*, se găsesc în punctele 243, 245, 249, 251, 254-256.

Pentru stadiul *c* mai citează cuvintele *ciită*, *certfű*, *cočil*, notate, probabil, tot din punctul 247 (Grid).

Picior cunoaște următoarele forme: *kiçorfű* în punctele 242-246, 248-251, 253, 254, 256-259; *pt'içór* în punctul 252 (Dejani), *pkicór* în 255, 256 (Săvestreni și Mărgineni), *ciçór* în 247 (Grid).

Pluralul lui *aripă* cunoaște formele: *arik* în 257, *'aripk* în 243, *aripk* în 253, 254, 258, 259, *aript'* în 244-246, 250, 251, 255-258.

Tratamentul lui *b* este urmărit numai în cuvântul *vrabie*: *bğ*: *vrabgie* (-e) în 248, 249, 252-254, 258, 260; *bd'*: *vrabd'e* (2 silabe) în 243-247, 250, 251, 259; *vrabd'ie* (3 silabe) în 256 (Mărgineni), *vráge* în 242 și 257 (Rupea și Ohaba).

M urmat de iot cunoaște stadiile *mñ* și *n*: *mñercuri* în punctul 250 (Galați), *ñercurfű* în 242-244, 246-249, 252-260; *mñercuri*, ca în limba literară, în 245 (Veneția de Jos). Alte exemple: *ñic(ut)* în 242, 243, 255, 256; *ñie* în 243, *cărănidă*

⁷ „Dies *i* scheint mir epenthetischer Natur zu sein” (p. 163).

în 250, *uln* (pl. lui *ulm*) în 257–258; *poñ* în 257, *pomñ* în Perșani, *mñic* în Poiana Mărului.

Labiodentala sonoră *v* în *vițel* prezintă stadiile: *yițâl* în 242–247, 249–251; *gițâl* în 255–256, *gițel* în 248, 253, 254, 257–259; *gițel* în 252 și *ițâl* în 260. Alte exemple: *yine* (= vine) în 242, 243, 245, 249, 250; *gine* (= vine) în 255, 256 (ca și *gine* = bine, gut), *logit* (= lovit), *in* (= vin) în 256, respectiv în 260.

Vițea cunoaște formele: *yițea* (-e) în 242–247, 249–251; *giția*(-e) în 255, 256, 258, 259, *gița* în 252–254, *ițea* în 260.

Coroșpondenta surdă (*f*) urmată de iot se palatalizează la *h*: *her* sau *her* în punctele 251, 255, 260, *hiérũ* sau *herũ* în 246–250, 252–254, 256–259. Alte exemple: *hir*, *hilip* (= Filip) în 242, *hire*, *să hie* în 256.

Cu toate deosebirile care se găsesc în număr destul de mare în graiul din diferite zone ale văii superioare a Oltului, există și o serie de particularități comune întregii arii, unele cuprinzând inclusiv graiurile de la nord de Mureș sau numai pe cele din Transilvania de centru și sud.

Din prima categorie menționăm forma *câne* (< lat. *canem*) fără anticiparea analogică a elementului palatal după pl. *câni* (> *câini*). Varianta *câine*, ca în limba literară și ca în graiurile de la sud de Carpați, se găsește numai în două puncte: 242 și 243 (Rupea și Cuciulata).

R în *cer* ‘boltă cerească’ (< lat. *caelum*) se pronunță muiat [f] sau și cu o rotunjire a buzelor [f^u]: *cer*, respectiv *cerũ* în toate punctele, mai puțin în punctul 243 (Cuciulata). Tot cu *r* palatal [r] cuvântul respectiv se pronunță și în Banat (*ser*), precum și pe văile Crișurilor și a Mureșului, dar și pe Someș și Tisa (Weigand 1896, p. 22; 1897, p. 273; 1899, p. 22). După Alexandru Philippide (2011, p. 333) în forma *ceri* [čef] pentru *cer* (< lat. *caelum*) s-a amestecat sufixul *-erius*: **celium* sau **cerium*, devenit *ceriu* pronunțat cu *r* muiat și puțin rotunjit.

E se velarizează după *s* în *săcară* ‘secară’ în majoritatea punctelor sau trece la un *e* spre *ă* (notat *e* = *e* cu un cerculeț gol dedesubt) și se păstrează ca în sudul Carpaților Meridionali, în graiurile tipic muntenești, și ca în limba literară, în punctele 248, 253 și 260 (Mândra, Sâmbăta de Jos și Poiana Mărului).

Același fenomen se întâmplă și după *ț*, în *yițâl*, *gițâl* sau *ițâl* respectiv în *gițel* (notat gitsɔl), păstrându-se ca în limba literară, *gițel*, numai în punctul 252 (Dejani), la pl. *giței* [-ci] în 248, 252–254, 256–259.

I se velarizează după *ț* devenind [i] în *cuțit* [kutsɔt], *cuțit*[u [kutsɔt[ũ]] sau un *i* trecut spre *î* [j] [kutsɔt] sau *kutsit*[ũ cu *u* șoptit peste tot.

Același fenomen are loc și în *țin* (pers. 1 sg. indic. prezent): *tsiu* în 255–257, *tsuĩũ* în 250, *tsyu* în 244, 246, 248, 249, 252, 260, *tsuu* în 242, *tsu* în 243 și 245, unde *î* a fost asimilat la *u*: *țiu* > *țuu* > *țu*.

În cele mai multe puncte nu se aude nici urmă de *i* șoptit în *marți*, notat *marts*. *Ț* puțin diezat [t̪], notat [ts̪]: *martsĩ*, a fost înregistrat în punctele 246, 248, 249 și 250 (Părău, Mândra, Șona și Galați).

Se păstrează *i* în *tinăr* (< lat. *tenerus*), notat *tinor* sau *tiner*[*u*] (cu *e* trecut spre *ă*) ca în centrul și nordul Ardealului și ca în Banat [tšinor].

S este dur nu numai în *săcară*, ci și în *seară*, care peste tot se pronunță *sară* [sarɔ], cu trecerea diftongului *ea* în poziție dură la *a*.

Peste tot se pronunță *mânc* [mɔnk] ‘mânânc’.

Ș este dur în cuvântul *cămașă* [kɔmașɔ] în punctele 242, 244, 249, 250, 252, 257–259; la pl. *cămăș* [kɔmɔș] în punctele 249, 250, 252, 257–259, și moale, în sensul că după el este tolerat *e*: *cămașe* [kɔmașe] sau *e* (*e* trecut spre *ă*) [kɔmașe] în punctele 243, 248, 249, 254. *Ș* este dur în *ușă* [ușɔ] în punctele 244, 248, 249, 253, 254, cu pl. *uș* [uș] și moale *ușe* (-e) în 242, 243, 245–247, 250–252, 255–260. *Ș* este dur și în cuvântul *șa* (< lat. *sella*) notat *șă* în punctele 242–248, 250, 252–254, 256–259 și *șauă* [șauɔ] în 249, 251, 255, 260⁸.

Din domeniul accidentelor fonetice menționăm asimilarea lui *ġ* la *ĝ* față de *ć* în *ġenunke* [notat ġenuñke] și a lui *n* la *r* în *rândurică* [rɔndurikɔ], dacă nu este vorba cumva despre rotacismului lui *-n-* simplu intervocalic, cum credem că este mai puțin probabil⁹. *Deget* cunoaște sincopa celui de al doilea *e* (neaccentuat) în toate localitățile: *deșt[ũ]*, *djeșt[ũ]*, *dježd* etc. în afară de punctul 244 (Crihalm) unde se spune *djedzet*.

Dintre faptele de natură *morfologică* semnalate de Pușcariu menționăm:

- articolul hotărât *-l* a dispărut din vorbire peste tot, el auzindu-se, ici și colo, doar în cântecele populare din motive metrice (de rimă);
- *cale* are pl. *căl'* în punctele 244 și 251, iar *vale* – *văl'* în 244;
- *an* are pl. *an'* și *ai* în 245 și numai *ai* în 243 și 244;
- verbele *a trimite* și *a sări* au la indic. prez. pers. 1 sg. forme iotacizate: *trimeț*, respectiv *saiũ*;
- auxiliarul *a avea* are atât pentru pers. a 3-a sg. cât și pentru pers. a 3-a pl. forma *o*: *s-o dus*, *s-o măritat*, *o văst*, *o cântat*, *o vint* (el, ea, ei, ele);
- *a putea* are la indic. prez. pers. 1 sg. forma *poč'* [poțșũ];
- perfectul simplu (aoristul) este înlocuit de obicei cu perf. compus;
- *a merge*, la imperativ pers. a 2-a sg. are forma *me'* (*meri*);
- verbele *a vedea*, *a găsi*, *a veni*, *a pierde* au forme scurte de participiu: *văst[ũ]*, *găst[ũ]*, *vent* sau *vint[ũ]*, (*p*)*kert*, respectiv *čert[ũ]* (pct. 247 Grid);
- verbul *a jura* la pers. 1–3 sg. indic. prez. are formele: *jor*, *jori*, *joară*.

Din domeniul *lexicului* menționăm câțiva termeni mai interesanți cuprinși în cap. IV *Glosar* (p. 189–190): *boreasă* ‘femeie, soție’ despre care DA, I, s.v. spune că este contras din *boiereasă*, cuvânt întrebuințat mai ales în acele regiuni în care autonomia românească și boierimea s-a păstrat mai mult timp, adică în Țara Oltului și în Maramureș; *drigană* ‘bivoliță’, lăsat fără etimologie în DLR, tom. I, partea a

⁸ Atragem atenția că acest *ș* [š], care tolerează pe *e* după el, nu este identic cu *ś* din graiurile de la sud de Carpații Meridionali.

⁹ Forma *rândurică* sau *rândurea* (< lat. *hirundinella*) a fost notată din sudul Ardealului și de ALR I și ALR II, precum și de alte surse: Polizu, Barcianu, *Lexiconul de la Buda*, Alexi (vezi, inclusiv pentru sigle, DLR, tomul IX, litera R, s. v. *rândunea*).

6-a, litera D, provine probabil din numele propriu *Drăgană*, dat de obicei bivolițelor; *fumur*, adj. ‘braun, fumuriu’ (< lat. *fumulus*, -a, -um ‘idem’, cu schimbare de sufix, pentru *fumidus* – DA); *cocobarză* ‘barză, cocostârc’ (< *cocostârc* + *barză*); *pomeselnic* ‘vâl sau bucată de pânză (albă, brodată) pe care le poartă femeile pe cap; ștergar’, cu etimologie necunoscută; *spaț* ‘ein Teil beim Webstuhl’, ‘distanța de la sulul dinainte al războiului de țesut până la spată’ (< lat. *spatium*); *a țâpa* ‘a arunca’, sens cunoscut în special în graiurile ardelenesti, cuvânt, după majoritatea dicționarelor, cu etimologie necunoscută.

În loc de concluzii:

1. Dintre toate lucrările dedicate graiului de pe valea Oltului transilvănean, monografia lui S. Pușcariu are cea mai deasă rețea de puncte, puncte ce au fost incluse și în rețeaua atlasului lui G. Weigand. Din cele peste 40 de sate câte are Țara Oltului (după Dinu 1923, p. 107), S. Pușcariu a reținut 20 (19), și anume: Cohalm pct. 242, Cuciulata – 243, Crihalm – 244, Veneția de Jos – 245, Părău – 246, Grid – 247, Mândra – 248, Șona – 249, Galați – 250, Făgăraș – 251, Dejani – 252, Sâmbăta de Jos – 253, Voila – 254, Săvestreni – 255, Mărgineni – 256, Ohaba – 257, Șinca Veche – 258, Perșani – 259, Poiana Mărului – 260. Din Comăna de Jos (pct. 243 b) a cules numai texte.

2. În ceea ce privește informatorii, acestora nu li se dau numele. Se specifică doar sexul: bărbat sau femeie în vârstă, la unii și etatea exactă: femeie de 80 de ani (la Cohalm), femeie de 72 de ani (la Grid). În unele localități a anchetat copii: copil de 12 ani (la Crihalm), copil de 10 ani (la Părău), copil de 10 ani (la Mărgineni).

3. Curios este că nici una dintre localitățile de pe valea Oltului transilvănean anchetate de S. Pușcariu nu a fost reținută în rețeaua *Atlasului lingvistic român* (nici în ALR I, nici în ALR II). În ALR I a fost inclusă Șinca Nouă, punctul cartografic 178 (S. Pușcariu anchetase Șinca Veche, punctul 258), iar în ALR II a fost inclusă localitatea Arpașul de Jos, pct. 258, neanchetat de S. Pușcariu.

4. În ALRR–Transilvania, dintre localitățile anchetate de S. Pușcariu în 1896 au fost incluse Șona (pct. 413 în ALRR–Transilvania) și Veneția de Jos (pct. 414), precum și Drăguș, pct. 422, anchetat de Titu Dinu, apoi de V. V. Haneș și de D. Șandru, dar nu și de S. Pușcariu pentru monografia pe care o discutăm aici.

5. Valoarea lucrării lui Pușcariu constă mai ales în faptul că ea ne oferă prima descriere amănunțită a fenomenelor fonetice caracteristice graiului de pe valea Oltului superior, înregistrând cu destulă acribie diversele nuanțe ale vocalelor, diftongilor și consoanelor din acest colț de țară.

6. Locul graiului (graiurilor) de pe valea Oltului superior în cadrul dialectului dacoromân, vechimea și originea lor nu a făcut obiectul cercetării de față.

Menționăm numai că localitățile anchetate de Pușcariu au fost atestate toate până în secolul al XVI-lea. După Coriolan Suciu (1968) în secolul al XIII-lea sunt atestate documentar Veneția de Jos și Făgărașul, în secolul al XIV-lea: Cuciulata, Crihalm, Grid, Galați, Cohalm (azi Rupea), în secolul al XV-lea: Mândra, Șona, Dejani, Mărgineni, în secolul al XVI-lea: Părău, Sâmbăta de Jos, Voila, Ohaba, Săvestreni, Șinca Veche, Perșani, Poiana Mărului.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- ALR I = *Atlasul lingvistic român*. Partea I, de Sever Pop, vol. I. *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, Muzeul Limbei Române, Cluj, 1938; vol. II. *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu–Leipzig, Muzeul Limbei Române–Otto Harrassowitz, 1942.
- ALR II, s.n. = *Atlasul lingvistic român*. Partea II, serie nouă, vol. I–VII, București, Editura Academiei R.P.R./R.S.R., 1956–1972.
- ALRR–*Transilvania* = Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, vol. I–III, București, Editura Academiei Române, 1992, 1997, 2002.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român* [...], publicat de Muzeul Limbei Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II, de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.
- DA I = DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- Dinu 1923 = Titu Dinu, *Graiul din Țara Oltului*, în GS, I, 1923–1924, nr. 1, p. 107–139.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Literele M și urm., Editura Academiei R.S.R./Române, București, 1965 și urm.
- GS = „Grai și suflet”, București, I, 1923–1924 și urm.
- Haneș 1921 = V. V. Haneș, *Din Țara Oltului. Însemnări etnografice și lingvistice, culegeri de texte, glosar de cuvinte și multe clișee*, București, Editura Casei Școalelor, 1921.
- Jb = „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig”, I, 1894–XXVI–XXIX, 1921.
- Philippide 2011 = Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Polirom, 2011.
- Pușcariu 1898 = Sextil Pușcariu, *Dialectul de pe valea superioară a Oltului (Der Dialekt des oberen Olthales)*, în Jb, 1898, nr. 5, p. 158–191.
- Pușcariu 1968 = Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895–1906)*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- Suciu 1968 = Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I–II, București, Editura Academiei R.S.R., 1967, 1968.
- Șandru 2004 = D. Șandru, *Probleme de dialectologie românească*. Ediție îngrijită de Tudora Șandru Mehedinți, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2004.
- Șandru 2004a = D. Șandru, *Graiul din Drăguș*, în Șandru 2004, p. 240–315.
- Weigand 1896 = G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, în Jb, III, 1896, p. 198–332.
- Weigand 1897 = G. Weigand, *Körösch- und Marosch Dialekte*, în Jb, IV, 1897, p. 250–336.
- Weigand 1899 = G. Weigand, *Samosch- und Theiß-Dialekte*, în Jb, VI, 1899, p. 1–85.
- WLAD = *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, J. A. Barth, Leipzig, 1909.

SEXTIL PUȘCARIU UND DER DIALEKT DES OBEREN OLTTALES
(Zusammenfassung)

Die Minimonographie **Der Dialekt des oberen Olthales**, die 1898 im „V. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig”, S. 158-191, von Gustav Weigand geleitet, veröffentlicht wurde, stellt das linguistische Debüt von Sextil Pușcariu dar. Bei seinen in 20 Ortschaften aus dem Komitat Fogarasch unternommenen Erhebungen wurde Sextil Pușcariu von einem anderen Schüler Gustav Weigands begleitet, nämlich von Ernst Bacmeister. Die Erhebung, die die wichtigsten phonetischen Phänomene im Bereich des Vokalismus und des Konsonantismus der erforschten Gebiet betrifft, wurde mit Hilfe des Fragebogens von Gustav Weigand durchgeführt. Pușcariu vertritt die Meinung, dass der „Dialekt” des oberen Olthales unter allen von Weigand bis zu jenem Datum studierten dakorumänischen Dialekten (Banat, die Täler der Marosch und der Kreischflüsse sowie des Somesch und der Theiß) der literarischen Sprache am meisten ähnelt. Die Unterschiede zu dieser bestehen hauptsächlich in der dunklen Aussprache des *e*, in der Palatalisierung der Labiale und im Erhalt des auslautenden geflüsterten *-u*. Der Dialekt des siebenbürgischen

Olttales ist nicht einheitlich, da Unterschiede von einer zur anderen Ortschaft festgestellt wurden, und manchmal sogar in der Mundart desselben Informanten aus derselben Ortschaft.

Der Wert der Arbeit von Sextil Pușcariu besteht besonders in der Tatsache, dass diese uns die erste ausführliche Beschreibung der phonetischen Phänomene, die für diesen Teil des Landes charakteristisch sind, bietet, wobei der Autor mit ziemlicher Genauigkeit die verschiedenen Nuancen der Vokale, Diphtonge und Konsonanten des Dialektes des oberen Olttales aufgezeichnet hat.

Cuvinte-cheie: *minimonografie, graiurile dacoromâne, Valea Oltului, fenomene lingvistice, Gustav Weigand.*

Schlüsselwörter: *Minimonographie, dakorumänische Dialekte, das obere Olttal, Sprachphänomene, Gustav Weigand.*

Keywords: *Minimonography, Daco-Romanian dialects, upper Olt valley, linguistic phenomena, Gustav Weigand.*

*Universitatea de Vest
Facultatea de Litere, Istorie și Teologie
Timișoara, Bd. Vasile Pârvan, 4
fratila_v@yahoo.com*